

G‘AZNAVIYLAR DAVRIDA ILM-FAN, ADABIYOT VA TARIXNAVISLIK TARAQQIYOTI

Jo‘rayeva Dildora Asqarovna
Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti magistranti
dildorajurayeva543@gmail.com
tel.: 905210115

Annotatsiya. Mazkur maqolada G‘aznaviylar davrida ilm-fan, adabiyot va tarixnavislik taraqqiyoti saroy homiyligi, Xuroson va Movarounnahr ilmiy-adabiy an‘analari, forsiy-islomiy madaniyatning yuksalishi hamda G‘azna shahrining siyosiy-madaniy markazga aylanishi bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. Mahmud G‘aznaviy va uning vorislari davrida G‘azna saroyi shoirlar, tarixchilar, kotiblar, faqihlar, astronomlar va tabiblar faoliyat yuritgan yirik ilmiy-adabiy muhitga aylandi. Maqolada Firdavsiy, Unsuriy, Farruxiy Sistoniy, Manuchehriy Damg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy, Utbiy, Gardiziy va Bayhaqiy merosi asosida G‘aznaviylar davri madaniy hayotining asosiy yo‘nalishlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: G‘aznaviylar, G‘azna, ilm-fan, forsiy adabiyot, tarixnavislik, Beruniy, Firdavsiy, Unsuriy, Bayhaqiy, Utbiy, Gardiziy, saroy madaniyati.

DEVELOPMENT OF SCIENCE, LITERATURE AND HISTORIOGRAPHY IN THE GHAZNAVID PERIOD

Abstract. This article analyzes the development of science, literature and historiography in the Ghaznavid period in connection with court patronage, the scholarly and literary traditions of Khurasan and Transoxiana, the rise of Persian-Islamic culture, and the transformation of Ghazna into a political and cultural center. During the reign of Mahmud of Ghazna and his successors, the Ghaznavid court became an important intellectual and literary environment where poets, historians, secretaries, jurists, astronomers and physicians worked. The article highlights the main directions of Ghaznavid cultural life through the heritage of Ferdowsi, Unsuri, Farrukhi Sistani, Manuchehri Damghani, Abu Rayhan al-Biruni, Utbi, Gardizi and Bayhaqi.

Keywords: Ghaznavids, Ghazna, science, Persian literature, historiography, al-Biruni, Ferdowsi, Unsuri, Bayhaqi, Utbi, Gardizi, court culture.

РАЗВИТИЕ НАУКИ, ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОРИОПИСАНИЯ В ЭПОХУ ГАЗНЕВИДОВ

Аннотация. В статье анализируется развитие науки, литературы и историописания в эпоху Газневидов в связи с придворным покровительством, научно-литературными традициями Хорасана и Мавераннахра, подъёмом персидско-исламской культуры и превращением Газны в политико-культурный центр. В правление Махмуда Газневи и его преемников газневидский двор стал крупной интеллектуальной и литературной средой, где действовали поэты, историки, секретари, факихи, астрономы и врачи. В статье раскрываются основные направления культурной жизни эпохи Газневидов на основе наследия Фирдоуси, Унсури, Фаррухи Систани, Манучехри Дамгани, Абу Райхана Беруни, Утби, Гардизи и Байхаки.

Ключевые слова: Газневиды, Газна, наука, персидская литература, историописание, Беруни, Фирдоуси, Унсурри, Байхаки, Утби, Гардизи, придворная культура.

Kirish. G‘aznaviylar davri Sharq musulmon madaniyati tarixida siyosiy qudrat, harbiy kengayish va madaniy yuksalish uyg‘unlashgan muhim bosqichlardan biridir. X asr oxiri va XI asr boshlarida G‘azna shahri oddiy harbiy-siyosiy markaz doirasidan chiqib, Xuroson, Movarounnahr, Eron, Xorazm va Hindiston oralig‘idagi ilmiy-madaniy aloqalarni birlashtirgan yirik markazga aylandi. Bu davrda ilm-fan, adabiyot va tarixnavislikning rivoji tasodifiy jarayon emas edi. U Somoniylar davridan meros bo‘lib kelgan forsiy-adabiy muhit, Xuroson shaharlarining ilmiy salohiyati, G‘aznaviylar saroyining moddiy homiyligi, Abbosiy xalifaligi bilan aloqalar orqali mustahkamlangan sunniy siyosiy muhit hamda Hindiston yurishlari natijasida kengaygan madaniy aloqalar bilan bog‘liq edi. G‘aznaviylar davrida shakllangan ilmiy-adabiy muhit keyingi Saljuqiylar, Xorazmshohlar va boshqa musulmon sulolalari madaniy taraqqiyotiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Ayniqsa, forsiy adabiyot, saroy qasidachiligi, tarixiy nasr, qiyosiy ilmiy tadqiqot va devonchilik madaniyati bu davrda muhim taraqqiyot bosqichini bosib o‘tdi.

Asosiy qism. G‘aznaviylar madaniy hayotining asosiy tayanchlaridan biri Xuroson va Movarounnahrda Somoniylar davridayoq shakllangan ilmiy-adabiy muhit edi. Somoniylar davrida Buxoro, Samarqand, Balx, Nishopur, Marv kabi markazlarda forsiy til, adabiyot, hadis, fiqh, tarixiy nasr va ilmiy tafakkur rivojlangan edi. G‘aznaviylar ana shu madaniy merosni G‘azna saroyi atrofida davom ettirdilar [1; 2].

Sulola vakillari turkiy harbiy muhitdan chiqqan bo‘lsalar-da, saroy va davlat boshqaruvida forsiy-islomiy madaniyatga tayandilar. Shu sababli G‘aznaviylar saroyi turkiy harbiy hokimiyat, forsiy adabiy til, arabiy ilmiy an‘ana va Xuroson shahar madaniyatini birlashtirgan muhit sifatida shakllandi [1]. G‘azna saroyining ilmiy-adabiy markazga aylanishida hukmdor homiyligi katta ahamiyat kasb etdi. Saroyda ijod qilgan shoir va olimlar moddiy rag‘bat, mansab, in‘om, turar joy, kutubxona, ilmiy suhbatlar va saroy majlislaridan foydalanish imkoniga ega bo‘lganlar. G‘aznaviylar saroyiga Balx, Marv, Hirot, Siston, Ray, Damg‘on, Xorazm kabi hududlardan ijodkorlar kelgan. Bu holat G‘aznaning madaniy markaz sifatida shakllanishida tashqi ilmiy-adabiy kuchlarning ham muhim rol o‘ynaganini ko‘rsatadi [1; 3].

Saroy homiyligi o‘rta asr musulmon madaniyatining muhim xususiyatlaridan biri edi. Shoir, tarixchi va olimlarning katta qismi hukmdor, amir, vazir yoki yirik ayon homiyligida ijod qilgan. G‘aznaviylar saroyida ham shoir va adiblarning mavqei hukmdor nazari, saroydagi obro‘, qasidalarining siyosiy ahamiyati va ijodkorning bilim doirasi bilan belgilanardi [1; 4].

G‘aznaviylar davrida qasida janri hukmdor qudratini madh etish, harbiy g‘alabalarni yodda saqlash, saroy marosimlariga badiiy ohang berish va saltanat siyosiy nufuzini keng yoyish vositasiga aylandi. Shu jihatdan G‘aznaviylar saroyidagi adabiyot faqat estetik hodisa emas, davlat mafkurasi va siyosiy obro‘ bilan bog‘liq madaniy tizim edi [4].

Forsiy adabiyotning G‘aznaviylar davridagi eng muhim yo‘nalishlaridan biri saroy she‘riyati bo‘ldi. Unsuriy, Farruxiy Sistoniy, Asjadiy, Manuchehriy Damg‘oniy, G‘azoiriy Roziy kabi shoirlar G‘azna saroyida yoki unga yaqin adabiy muhitda faoliyat ko‘rsatganlar. Ularning qasidalari, madhiyalari, tabiat tasvirlari, harbiy yurishlarga bag‘ishlangan she‘rlari va marosim she‘riyati G‘aznaviylar davri siyosiy-madaniy hayotining badiiy ifodasini yaratdi [2; 5].

Unsuriy G‘aznaviylar saroyining eng nufuzli shoirlaridan biri bo‘lib, “malik ush-shuaro” mavqeiga ega edi. Uning ijodi G‘aznaviylar saroy she‘riyatining yuksak namunalari sanaladi.

Unsuriy qasida va madhiyada katta mahorat ko'rsatgan, hukmdor qudrati, saroy marosimlari va siyosiy g'alabalarni badiiy shaklda ifodalagan. G'aznaviylar davrida qasida janrining saroy adabiyotidagi mavqei aynan Unsuriy va uning atrofidagi adabiy doira orqali mustahkamlandi [4; 6]. Farruxiy Sistoniy G'aznaviylar davri adabiy muhitining yana bir yirik namoyandasi edi. Uning qasidaları saroy marosimlari, harbiy yurishlar, tabiat manzaralari va hukmdor obrazini badiiy ifodalashi bilan ajralib turadi. Farruxiy ijodidan davr saroy hayoti, sulton yurishlari va Xuroson madaniy muhiti haqida qo'shimcha tarixiy ma'lumot olish mumkin. Biroq uning she'riyati rasmiy tarixiy manba o'rnini bosa olmaydi; undan davr kayfiyati, hukmdor obrazini yaratish usuli va saroy madaniyatini tushunishda foydalanish to'g'riroqdir [1; 5].

Manuchehriy Damg'oniy ijodi G'aznaviylar saroy she'riyatiga o'ziga xos badiiy rang olib kirdi. Uning qasidalarida tabiat tasviri, musiqa, may, bahor, ov, saroy bazmlari va madaniy marosimlar jonli ifodalangan. Bu holat G'aznaviylar davridagi she'riyat faqat hukmdorni madh etishga qaratilmaganini, unda estetik zavq, tabiat tasviri va saroy hayoti manzaralari ham keng o'rin olganini ko'rsatadi [2; 4]. G'aznaviylar davri adabiy muhitini Firdavsiy va "Shohnoma" masalasidan ayri holda tasavvur qilish qiyin. "Shohnoma" forsiy adabiyotning eng yirik epik yodgorliklaridan biri bo'lib, Eron va Turon haqidagi qadimiy rivoyatlar, podshohlar tarixi, qahramonlik an'analari va milliy xotirani badiiy shaklda jamlagan asardir [7].

Firdavsiy va Mahmud G'aznaviy munosabatlari atrofida ko'plab rivoyatlar mavjud. Shoirga berilgan mukofot, sultonning munosabati yoki shoirning G'aznadan ketishi haqidagi ma'lumotlar turli manbalarda har xil talqin qilinadi. Shu sababli bu ma'lumotlarni ehtiyotkorlik bilan baholash kerak. Muhim jihat shundaki, "Shohnoma" G'aznaviylar davri forsiy-adabiy muhitida epik tarixiy xotira va milliy-badiiy tafakkurning yuksak darajada shakllanganini ko'rsatadi [7; 8].

G'aznaviylar davri ilm-fan taraqqiyotida Abu Rayhon Beruniy faoliyati alohida o'rin tutadi. Beruniy Xorazm ilmiy muhitida shakllangan, astronomiya, matematika, geodeziya, mineralogiya, tarix, dinshunoslik, geografiya va etnografiya sohalarida yuksak ilmiy meros qoldirgan allomadir. Xorazm 1017-yilda Mahmud G'aznaviy tomonidan egallangach, Beruniy G'azna bilan bog'landi va keyingi ilmiy faoliyatining muhim qismini shu muhitda davom ettirdi [9; 10].

Beruniy ilmiy merosining eng muhim namunalaridan biri "Hindiston" asaridir. Bu asar Hindiston xalqlarining diniy qarashlari, falsafasi, urf-odatlarini, taqvimlari, ilmiy bilimlari, geografik tasavvurlari va ijtimoiy hayotini o'rganishga bag'ishlangan. Beruniy Hindistonni tasvirlashda oddiy sayyoh yoki saroy tarixchisi uslubini tanlamadi; u hindlarning o'z matnlari, tili, diniy-falsafiy tushunchalari va ilmiy qarashlarini ichki mantiqi bilan tushunishga harakat qildi [10; 11].

Beruniyning sanskrit tilini o'rganishi, hind manbalarini solishtirishi va boshqa din vakillarining e'tiqodlarini qiyosiy o'rganishga intilishi uning ilmiy yondashuvi yuksak darajada bo'lganini ko'rsatadi. Shu bois "Hindiston" asari G'aznaviylar davridagi ilm-fanning eng yirik yutuqlaridan biri hisoblanadi [10; 11].

Beruniyning ilmiy faoliyati "Hindiston" bilan cheklanmagan. "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar", "Geodeziya", "Qonuni Mas'udiy", "Mineralogiya", "Saydana" kabi asarlari uning fanlararo tafakkurga ega alloma bo'lganini ko'rsatadi. "Qonuni Mas'udiy" astronomiya va matematik geografiya sohasidagi yirik asar bo'lib, Mas'ud G'aznaviy nomi bilan bog'langan [9; 12].

Beruniy ilmiy uslubining muhim jihati tajriba, kuzatuv, taqqoslash va manbaviy aniqlikka tayanishida ko'rinadi. U diniy va madaniy farqlarni keskin hukm chiqarish orqali emas, o'rganish va solishtirish orqali tushuntirishga intilgan. Hind jamiyati, brahmanlar, diniy marosimlar, ilmiy qarashlar va taqvimlar haqidagi ma'lumotlarida kuzatuvchanlik, til bilish, mantiqiy tahlil va manbalarni sinchiklab solishtirish ustuvor bo'lgan [10; 13].

G'aznaviylar davridagi ilmiy-adabiy muhitning yana bir xususiyati arab va fors tillarining turli vazifalarda qo'llanishidir. Arab tili diniy ilmlar, falsafa, matematika, astronomiya, tabobat va rasmiy ilmiy yozuvning asosiy tillaridan biri bo'lib qoldi. Fors tili esa saroy adabiyoti, qasida, tarixiy nasr va davlat madaniyatida kengroq mavqe egalladi. Beruniy asarlarining katta qismini arab tilida yozgan bo'lsa, saroy shoirlari forsiy she'riyatni yuksak darajaga olib chiqdilar [2; 4].

G'aznaviylar davrida ilm-fan va adabiyot rivoji siyosiy hokimiyat ehtiyojlari bilan ham bog'liq edi. Shoirlar qasidalar orqali sulton g'alabalarini madh etgan, tarixchilar hukmdor yurishlarini yozma xotiraga aylantirgan, olimlar esa saroyning ilmiy nufuzini oshirgan. Mahmud G'aznaviy davrida Ray va Isfahondan kutubxonalar, Xorazmdan olimlar, Hindistondan turli ilmiy va madaniy ma'lumotlar G'azna muhitiga kelib qo'shildi [1; 14].

Ilm-fan va adabiyotning rivoji saroy doirasi bilan cheklanmagan. Xuroson shaharlarida masjidlar, madrasalar, kutubxonalar, ulamolar majlislari, xususiy dars halqalari, so'fiy xonaqohlari va adabiy suhbatlar faol bo'lgan. Nishopur, Balx, Hirot, Marv va Tus kabi markazlarda fiqh, hadis, kalom, arab tili, adabiyot, tarix va tabobat o'qitilgan. G'aznaviylar saroy madaniyati ana shu shahar madaniyati bilan uzviy aloqada bo'lgan [1; 15].

G'aznaviylar davri ilmiy-adabiy hayotida tarixnavislik alohida yo'nalish sifatida shakllandi. Bu davrda yaratilgan tarixiy asarlar sulola siyosati, saroy hayoti, harbiy yurishlar, davlat boshqaruvi, amaldorlar faoliyati, diplomatik aloqalar va ijtimoiy munosabatlar haqida muhim ma'lumot beradi. G'aznaviylar tarixini o'rganishda Abu Nasr al-Utbiy, Gardiziy va Abulfazl Bayhaqiy asarlari asosiy manbalar qatorida turadi [1; 16]. Abu Nasr Muhammad ibn Abduljabbor al-Utbiy G'aznaviylar davri tarixnavisligining dastlabki yirik vakillaridan biri hisoblanadi. Uning “Tarix-i Yamini” asari Mahmud G'aznaviy hukmronligi, uning harbiy yurishlari, Somoniylar merosi, Xurosondagi siyosiy voqealar va Hindiston safarlariga oid ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Asar saroy tarixnavisligi uslubida yozilgan bo'lib, unda Mahmud G'aznaviy faoliyati madhiyaviy ohangda tasvirlanadi [16; 17].

“Tarix-i Yamini”da G'aznaviylar yurishlari ko'pincha diniy-siyosiy g'alaba sifatida ko'rsatiladi. Mahmud G'aznaviy obrazi sulton, g'oziy, xalifalik himoyachisi va tartib o'rnatuvchi hukmdor sifatida beriladi. Shu sababli Utbiy asaridan foydalanishda undagi voqealar ketma-ketligi, shaxslar va yurishlar haqidagi xabarlar boshqa manbalar bilan qiyosiy tekshirilishi lozim [1; 17]. Gardiziy tarixnavisligi G'aznaviylar davri tarixiy tafakkurida boshqa yo'nalishni ifodalaydi. Uning “Zayn al-akhbar” asari umumiy tarixiy bayon xarakteriga ega bo'lib, unda Eron, Xuroson, turkiy xalqlar, Somoniylar, G'aznaviylar va boshqa siyosiy kuchlarga oid ma'lumotlar jamlangan. Gardiziy bayoni Utbiy uslubiga nisbatan ixchamroq, ma'lumotga yo'naltirilgan va rasmiy madhiyaviy ohangi kamroq seziladi [18; 19]. Gardiziy asarining manbashunoslik jihatidan muhimligi shundaki, u G'aznaviylar davrini kengroq tarixiy jarayonlar bilan bog'laydi. Unda faqat saroy voqealari emas, Xuroson, Movarounnahr, turklar, hindlar va qo'shni hududlar haqidagi tasavvurlar ham aks etgan. Shu jihatdan “Zayn al-akhbar” G'aznaviylar davri ilmiy-tarixiy tafakkurining muhim namunalaridan biri hisoblanadi [18; 19].

G'aznaviylar tarixnavisligining eng yuksak namunasi Abulfazl Bayhaqiy ijodida ko'rinadi. Bayhaqiy devon xizmatida ishlagan, saroy va davlat apparati ichki hayotini yaqindan bilgan, Mas'ud G'aznaviy davri voqealarini batafsil yoritgan tarixchidir. Uning “Tarix-i Mas'udiy” asari o'rta asr forsiy tarixiy nasrining eng yirik yodgorliklaridan biri hisoblanadi [20; 21]. Bayhaqiy asarida voqealar oddiy xronologik ketma-ketlikda emas, siyosiy vaziyat, saroy muhitidagi munosabatlar, amaldorlarning fe'l-atvori, qaror qabul qilish jarayoni, diplomatik aloqalar va insoniy kechinmalar bilan birga tasvirlanadi. U tarixiy voqeani jonli ijtimoiy-siyosiy manzara

sifatida ko'rsatadi [20]. Bayhaqiy tarixiy nasrida badiiylik va hujjatiylik uyg'unlashgan. U voqealarni bayon etishda hujjatlar, xatlar, farmonlar, elchilik nutqlari va shaxsiy kuzatuvlarga tayanadi. Shu bilan birga, asarda nutq, dialog, xarakter tasviri, dramatik vaziyat va axloqiy mulohaza kuchli. Bu xususiyat “Tarix-i Mas’udiy”ni oddiy rasmiy xronikadan ajratadi [20; 22]. G’aznaviylar davrida tarixnavislik va kotiblik madaniyati bir-biri bilan yaqin bog’liq edi. Tarixiy asar yozgan ko’plab mualliflar devon xizmati, saroy yozishmalari va davlat idoralari bilan aloqador bo’lgan. Saroy kotiblari rasmiy maktublar, fathnomalar, diplomatik yozishmalar va farmonlar orqali davlat tilini shakllantirganlar. Tarixchilar esa shu rasmiy yozuv madaniyatini kengroq tarixiy nasrga aylantirganlar [22].

Tarixnavislikning siyosiy vazifasi ham aniq seziladi. Mahmud G’aznaviy davrida tarixiy bayon hukmdor qudratini ko’rsatish, yurishlarni diniy va siyosiy jihatdan asoslash, sulola obro’sini mustahkamlash vositasi sifatida ishlatilgan. Mas’ud davriga kelib Bayhaqiy asarida hukmdor qarorlari, saroydagi xatolar, amaldorlarning noaniq siyosati va davlat inqirozining ayrim belgilarini ham ko’rish mumkin [1; 20].

G’aznaviylar madaniy hayotida she’riyat tarixiy manba sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Saroy shoirlari qasidalarida sulton yurishlari, qabul marosimlari, bayramlar, in’omlar, vazirlar, amirlar va harbiy g’alabalar tasvirlangan. Bu she’rlar voqealarni badiiylashtirgan bo’lsa-da, davr madaniy muhiti, saroy marosimlari va siyosiy tasavvurlarni o’rganishda qo’shimcha material vazifasini bajaradi [4; 5]. 1040-yildan keyin G’aznaviylar Xurosonni boy bergan bo’lsalar-da, adabiy-madaniy hayot butunlay to’xtab qolmadi. G’azna va keyinchalik Lahor saroylari forsiy adabiyotning muhim markazlari sifatida saqlanib qoldi. Keyingi G’aznaviylar davrida Abu-l-Faraj Runiy, Mas’ud Sa’d Salmon, Sanoiy G’aznaviy, Sayyid Hasan G’aznaviy kabi shoirlar ijodi adabiy davomiylikni ko’rsatadi [23].

Mas’ud Sa’d Salmon keyingi G’aznaviylar adabiy muhitining yirik vakillaridan biridir. Uning qamoq qasidalarida shaxsiy fojia, saroy siyosati, hukmdor xizmatidagi beqarorlik va insoniy iztirob kuchli ifodalangan. Bu she’rlar G’aznaviylar saroy hayotining boshqa tomonini ochadi: shoir va amaldorlar saroy homiyligidan foydalanganlar, lekin saroy siyosati, tuhmat, mansab raqobati va hukmdor g’azabidan ham aziyat chekkanlar [5; 24]. Sanoiy G’aznaviy ijodi G’aznaviylar madaniy muhitida tasavvufiy va axloqiy she’riyatning kuchayganini ifodalaydi. Uning “Hadiqat ul-haqiqa” asari forsiy tasavvufiy-didaktik adabiyotning muhim namunalaridan sanaladi. Sanoiy ijodida saroy madhiyasi doirasidan chiqish, dunyoviy mansab va boylikka tanqidiy munosabat, ruhiy poklanish, axloqiy kamolot va ilohiy haqiqatni izlash mavzulari kuchli [24; 25].

G’aznaviylar davrida ilm-fan, adabiyot va tarixnavislikning rivoji saroy homiyligi, shahar madaniyati va siyosiy ehtiyojlar tutashgan muhitda kechdi. Firdavsiy forsiy epik tafakkurning yuksak cho’qqisini yaratdi, Unsuriy va Farruxiy saroy qasidasini rivojlantirdi, Beruniy ilmiy tafakkur va qiyosiy tadqiqotning noyob namunasini berdi, Utbiy rasmiy saroy tarixnavisligini, Gardiziy umumiy tarixiy bayonni, Bayhaqiy esa tahliliy tarixiy nasrni yuqori darajaga olib chiqdi [1; 10; 20].

Xulosa. G’aznaviylar davrida ilm-fan, adabiyot va tarixnavislikning rivoji Sharq musulmon madaniyati tarixida muhim bosqich bo’ldi. Bu davrda G’azna saroyi Xuroson, Movarounnahr, Eron, Xorazm va Hindiston oralig’idagi ilmiy-adabiy aloqalarni birlashtirgan markazga aylandi. G’aznaviylar madaniy hayotining asosiy xususiyati turkiy harbiy hokimiyat, forsiy adabiy til, arabiy ilmiy an’ana va Xuroson shahar madaniyatining uyg’unlashuvida namoyon bo’ldi. Saroy homiyligi shoirlar, tarixchilar, kotiblar va olimlar faoliyatiga moddiy va siyosiy zamin yaratdi. Bu davrda forsiy qasida, epik she’riyat, tarixiy nasr va qiyosiy ilmiy tadqiqot yuqori darajada rivojlandi.

Firdavsiy, Unsuriy, Farruxiy, Manuchehriy, Beruniy, Utbiy, Gardiziy va Bayhaqiy kabi namoyandalar G‘aznaviylar davri madaniy yuksalishining asosiy vakillari sifatida tarixda qoldilar.

G‘aznaviylar davri tarixnavisligi ham alohida ahamiyatga ega. Utbiy rasmiy saroy tarixnavisligi, Gardiziy umumiy tarixiy bayon, Bayhaqiy esa tahliliy va hujjatli tarixiy nasr namunasini yaratdi. Ayniqsa, Bayhaqiy asari G‘aznaviylar davlat boshqaruvi, saroy hayoti va siyosiy qarorlar tizimini o‘rganishda beqiyos manba hisoblanadi. Shu jihatdan G‘aznaviylar davri ilm-fan, adabiyot va tarixnavislik taraqqiyoti faqat saroy madaniyati doirasida emas, balki butun Sharq musulmon dunyosining madaniy-intellektual rivojida muhim o‘rin egallagan tarixiy hodisa sifatida baholanishi lozim.

Shulardan kelib chiqib quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

- G‘aznaviylar davri madaniy hayotini o‘rganishda adabiy manbalar, tarixiy xronikalar va ilmiy risolalar qiyosiy tahlil asosida jalb qilinishi zarur;
- Utbiy, Gardiziy va Bayhaqiy asarlari manbashunoslik nuqtayi nazaridan chuqur tahlil qilinib, ularning rasmiy bayon, umumiy tarix va tahliliy tarixnavislikdagi o‘rni alohida ko‘rsatilishi lozim;
- G‘aznaviylar davri forsiy adabiyoti, xususan qasida, epik she‘riyat va tasavvufiy-didaktik adabiyotning keyingi musulmon Sharqi adabiyotiga ta’siri bo‘yicha maxsus ilmiy izlanishlar olib borish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bosworth C.E. The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994–1040. — New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1992.
2. Lazard G. The Rise of the New Persian Language // The Cambridge History of Iran. Vol. 4: The Period from the Arab Invasion to the Saljuqs / ed. R.N. Frye. — Cambridge: Cambridge University Press, 1975. — P. 595–632.
3. Раҳим Назарбек. Марказий Осиё: Илк исломий тарихдан лавҳалар. — Тошкент: “Navro‘z” нашриёти, 2016.
4. Browne E.G. A Literary History of Persia. Vol. II: From Firdawsi to Sa‘di. — Cambridge: Cambridge University Press, 1956.
5. Ҳодизода Р., Шукуров М., Абдучабборов Т. Адабиёти тоҷик. Асрҳои X–XV. — Душанбе: Маориф, 1988.
6. Забеҳулло Сафо. Таърихи адабиёт дар Эрон. Жилди 1. — Техрон: Интишороти Фирдавс, 1372 ҳ.ш.
7. Фирдавсий Абулқосим. Шоҳнома. — Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2018. — 704 б.
8. Фирдавсий А. Шоҳнома: танланган боблар. — Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1997.
9. Kennedy E.S. The Exact Sciences // The Cambridge History of Iran. Vol. 4: The Period from the Arab Invasion to the Saljuqs / ed. R.N. Frye. — Cambridge: Cambridge University Press, 1975. — P. 393–395.
10. Абу Райҳон Беруний. Ҳиндистон. Танланган асарлар. II том. — Тошкент: Фан, 1965.
11. Бартольд В.В. Сочинения. Т. II. Ч. 2. — Москва: Наука, 1964.
12. Abu Rayhon Beruniy. Qonuni Mas‘udiy. Tanlangan asarlar. IV–V tomlar. — Toshkent: Fan, 1973.
13. Булгаков П.Г. Жизнь и труды Бируни. — Ташкент: Фан, 1972.

14. Nazim Muhammad. *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*. — New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1971.
15. Bulliet R.W. *The Patricians of Nishapur: A Study in Medieval Islamic Social History*. — Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1972.
16. al-‘Utbī. *The Kitab-i-Yamini: Historical Memoirs of the Amir Sabaktagin and the Sultan Mahmud of Ghazna* / translated by James Reynolds. — London: Oriental Translation Fund, 1858.
17. Bosworth C.E. *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay. The Dynasty in Afghanistan and Northern India 1040–1186*. — New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1992.
18. Gardīzī. *Zayn al-akhbār* / ed. ‘Abd al-Hayy Habibi. — Tehran: Bunyād-i Farhang-i Iran, 1347 h.sh.
19. Бартольд В.В. *Сочинения*. Т. I. — Москва: Издательство восточной литературы, 1963.
20. Абу-л-Фазл Бейхаки. *История Мас’уда 1030–1041* / пер. с перс., введ., коммент. и прил. А.К. Арендса. — Ташкент: Издательство АН УзССР, 1962. — 860 с.
21. Муллоджонов С.К. “Та’рих-и Мас’уди” Абулфазла Байхаки как источник по изучению государственного устройства Газневидов: автореф. дис. ... канд. ист. наук. — Душанбе, 2000.
22. Meisami J.S. *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*. — Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999.
23. Sana’i. *The Walled Garden of Truth: Hadiqat al-Haqiqat* / translated by David Pendlebury. — London: Octagon Press, 1974.
24. Bosworth C.E. *The Ghaznavids* // *Encyclopaedia Iranica*. — New York: Encyclopaedia Iranica Foundation.
25. Зарипов Ҳ. *Форс-тожик адабиёти тарихи*. 1-жилд. — Тошкент: Ўқитувчи, 1974.